

В. С. Лопаков

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, реформування, трирівнева система.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, реформирование, трехуровневая система.

Key words: pension, pension maintenance, reformation, three-level system.

Після здобуття незалежності перед Україною постало питання розробки національного законодавства з пенсійного забезпечення, яке б відповідало ринковим умовам, забезпечувало кращу соціальну захищеність населення. Пріоритетами соціальної політики є створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня населення. Рівень життя пенсіонерів — це один з найголовніших індикаторів, за яким можна судити про соціальний захист населення в країні. Проте з огляду на економічну ситуацію в країні проблема соціального захисту населення, зокрема пенсійного забезпечення, залишалась однією з найгостріших у сфері соціально-економічного розвитку.

Пенсійна система і механізм управління її фінансами вимагають змін, адекватних сучасним економічним, соціальним і демографічним умовам з урахуванням передового світового досвіду, накопиченого фінансовою наукою. Це викликає необхідність глибокого наукового аналізу проблем, пов'язаних з реалізацією пенсійної реформи, її наслідками, функціонуванням пенсійної системи і, головне, діяльністю пенсійного фонду держави.

Враховуючи суспільне значення пенсійного забезпечення, в даній статті зробимо спробу більш детально дослідити становлення пенсійного забезпечення на території сучасної України, тому що вивчення періоду реформування чинної пенсійної системи є актуальним, а зазначене питання недостатньо висвітлено у вітчизняній історичній літературі.

Вивченню проблем пенсійного забезпечення присвячено праці таких учених та науковців, як І. Багнюк, І. Шклярська, Л. Поволоцька, Б. Надточій та ін., які ще раз доводять актуальність обраної теми.

Актуальність дослідження та наявність великої кількості нерозв'язаних теоретичних та практичних проблем, що стосуються становлення на території сучасної України системи пенсійного забезпечення, обумовили мету роботи: розгляд передумов, закономірностей і проблем становлення системи пенсійного забезпечення.

Сутність проблеми пенсійного забезпечення полягає в розробленні нових підходів і механізмів дослідження цього питання з урахуванням зарубіжного досвіду проведення пенсійних реформ. В сьогоdnішніх економічних умовах в Україні пенсійна реформа стала вкрай необхідною [1].

Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликана низкою об'єктивних факторів: економічних, демографічних, соціально-політичних. Сьогодні ця проблема особливо актуальна в багатьох країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що обумовлено старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації. «Головна причина необхідності пенсійних реформ — старіння населення, яке є результатом зниження народжуваності та збільшення середньої тривалості життя» [2]. Але розв'язувати проблему потрібно ретельно зваживши всі фактори та можливості як держави, та і її громадян. При цьому необхідно враховувати національні традиції та менталітет людей.

Упродовж багатьох років в Україні існувала однорівнева система пенсійного забезпечення, яка певним чином узгоджувалася з командно-адміністративною економікою та функціонувала на засадах солідарності поколінь. В умовах ринкової економіки вона виявилася економічно необґрунтованою, фінансово неспроможною, соціально несправедливою здебільшого для найбідніших верств населення. Тому Верховною Радою України були остаточно схвалені базові закони з реформування системи пенсійного забезпечення — «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [4], які вступили в дію з 1 січня 2004 року, та «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [5], який вступив в силу з 1 січня 2012 року.

Це рішення парламенту остаточно сформувало правову базу нової системи і фактично дало старт широкомасштабній пен-

сійній реформі. «Пенсійна реформа в Україні покликана створити надійну систему соціального захисту непрацездатного населення адекватно ринковим умовам» [6].

В Україні створена трирівнева система пенсійного забезпечення, що складається з трьох компонентів: солідарного (перший рівень), обов'язкового накопичувального (другий) і додаткового, або добровільного, накопичувального (третій рівень) [7]. Якщо солідарна система (перший рівень) чутлива переважно до демографічних ризиків, то накопичувальна (другий і третій рівні) — до принципово інших, пов'язаних з довготривалим захистом пенсійних засобів від інфляції. «Одним із напрямків удосконалення системи соціального захисту громадян в умовах ринкової економіки є здійснення пенсійної реформи та формування багаторівневої системи пенсійного страхування» [8].

Перш за все потрібно відзначити, що солідарна система базується на принципах безумовної соціальної рівності. Тому якщо залишити за нею тільки спочатку властиві їй функції однакового для всіх захисту від бідності в старості і звільнити від всіх інших, так або інакше пов'язаних із закріпленням соціальних відмінностей, зокрема з фінансуванням пільг, то з'ясується, що ця система взмозі забезпечити невеликий дохід всім, хто працював. Якщо людина — чи то у зв'язку з невеликим заробітком, чи то через інші причини — не зуміла зібрати собі на старість грошей, вона вимушена буде задовольнятися цими достатньо скромними засобами. Альтернативою класичній солідарній системі є фінансування так званих мінімальних трудових пенсій з бюджету.

Участь в обов'язковій накопичувальній системі (другому рівні) припускає, що незалежно від свого бажання кожна легально працююча людина протягом всього свого трудового життя частину коштів, що заробляє, не витрачає на теперешнє споживання, а відкладає на старість. Фактично введення суспільством цього пенсійного компоненту пов'язане з властивою багатьом людям легковажністю і необхідністю «насилено» забезпечувати їх доходи і після припинення трудової діяльності. Якщо в суспільстві домінує пріоритет особистої свободи і права вибору, обов'язкова накопичувальна система не вводиться.

Таким чином, навіть обов'язкова накопичувальна система припускає значно більшу, ніж солідарна, свободу вибору і од-

ночасно відповідальність. «Накопичувальна система забезпечує високий рівень гарантій» [9].

Участь в додатковій (добровільній) накопичувальній системі (третій рівень) розрахована на тих людей, хто хоче і може зробити більші, ніж звичайно, накопичення на старість. Крім того, саме в рамках додаткових систем фінансуються, наприклад, дострокові пенсії працівникам ряду галузей і професій.

Оскільки накопичувальна система — і другий, і третій рівні — існує тільки за рахунок перерозподілу споживання протягом життя однієї і тієї ж людини і у принципі не припускає перерозподілу від одних людей до інших, автоматично розв'язуються практично всі проблеми, обумовлені соціальною несправедливістю. Суми, накопичені на індивідуальних пенсійних рахунках, є власністю застрахованих і у разі передчасної смерті успадковуються в діючому порядку, а не залишаються в загальному «казанні».

Немає і не може бути ніяких обмежень максимального розміру пенсій — скільки відклав, стільки і одержав, а також фінансування пільг, що надаються одним шарам суспільства за рахунок інших, — всі професійні пільги оплачуються відповідними професійними пенсійними фондами. Оскільки значну частину коштів до таких фондів вносить працедавець, у нього з'являються серйозні стимули упроваджувати нові технології, що дозволяють значно скоротити застосування робочої сили в шкідливих для здоров'я умовах, чим власне, і мотивується призначення дострокових пенсій.

Безпосередня і зрозуміла залежність пенсії від суми накопичених коштів краще за інші заходи стимулює легалізацію доходів, що одержуються протягом трудового життя. Якщо найнятий робітник заперечує, працедавець не зможе так легко платити зарплату в конверті. «Необхідно контролювати процес утворення своєї майбутньої пенсії» [10].

Безумовно, необхідні достатньо жорсткі обмеження на інвестування пенсійних засобів. Законодавець повинен чітко написати правила інвестування, визначити дозволені фінансові інструменти і встановити обґрунтовані обмеження по інвестуванню в них пенсійних грошей. У той же час необхідно повністю виключити можливості придбання пенсійними фондами

фінансових інструментів, не відповідних вимогам збалансованості ризику і очікуваної прибутковості.

Можливість інвестування за межами України дозволить розподіляти інвестиційні ризики в межах світового, а не тільки національного ринку капіталів. Всі інвестиції повинні здійснюватися на користь застрахованої особи.

На перших порах до виконання функцій по управлінню пенсійними засобами доцільно залучати тільки найвідоміші і найбільш стабільні банки країни, що мають достатньо тривалий і успішний досвід інвестицій в реальну економіку. Такі банки потрібно зацікавити в створенні спеціальних компаній-адміністраторів. Ці компанії і нестимуть всі зобов'язання по пенсійному забезпеченню. При цьому украй важливим є чітке законодавче визначення вимог до компаній-адміністраторів і неможливість використання ними засобів пенсійних фондів для гарантування своїх зобов'язань або рішення інших, далеких від пенсійного страхування, завдань.

В цілому ж держава зобов'язана створити необхідні умови для збереження пенсійних засобів громадян — потрібен спеціальний регулятивний орган, що забезпечує прозорість і координацію всієї системи.

Різноманітність можливостей робити заощадження на старість дозволить кожному вибрати саме той спосіб, який здається найпривабливішим. Саме тому пенсійне забезпечення повинне проводитися не тільки пенсійними фондами, але і банківськими установами і страховими організаціями.

Надзвичайно важливо вирішити питання про оподаткування коштів, які прямують в пенсійну систему, формуються в ній або вилучаються з неї. Податкові пільги мають вирішальне значення і значною мірою визначають вибір працедавцями і найнятими робітниками схеми пенсійного забезпечення.

Не тільки економічна ситуація в країні впливає на ефективність пенсійного забезпечення, але і раціональна пенсійна система прискорює економічний розвиток. «Реформа — це ломка певних стереотипів, що не проходить безболісно» [11].

Впровадження адекватної ринковій економіці пенсійної системи привчає населення до відповідальності за свою власну долю і за долю своїх близьких, привчає не витратити негайно всі зароблені засоби, а відкладати їх частину на старість,

допомагає подолати такі характерні для нас патерналістські очікування і адаптуватися до нових умов життя. Нарешті, саме накопичувальна система пенсійного забезпечення сприяє становленню середнього класу — основного гаранта соціальної стабільності. Таким чином, став багаторівневою, система пенсійного забезпечення перетвориться з гальма в локомотив економічного розвитку. Без цього принципів зміни психології і населення, і держави в особі його управлінських структур просто неможливі. «Найкращою характеристикою надійності та ефективності пенсійної системи є довіра до неї людей» [12].

Водночас, слід зауважити, що пенсійна реформа — це не одноразовий захід, а системна, розрахована на десятки років, робота. Тому вдосконалення пенсійного законодавства доцільно продовжити. Ці питання без зайвого популізму та економічно необґрунтованих обіцянок повинні обговорюватись за участі висококваліфікованих спеціалістів різних галузей на конференціях, круглих столах, в пресі. Це сприятиме розвитку демократії в державі, утвердженню законності та справедливості в суспільстві, відродженню соціального оптимізму та розумінню особистої відповідальності за власне благополуччя. «Пенсійна реформа — це комплексний, системний захід величезної складності, який потребує високого управлінського потенціалу, поставленого перед необхідністю одночасно вирішувати безліч як невідкладних поточних завдань, так і проблем стратегічного характеру» [13].

Джерела та література

1. Бенько І. Д. Проблеми пенсійного забезпечення громадян України // Економічна думка. — 2004. — С. 96–98.
2. Зарічук О. Становлення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Вісник пенсійного фонду України. — 2004. — № 6. — С. 15.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49.
4. Закон України «Про недержавні пенсійні забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 47.
5. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 12–13.

6. Ткаченко Л. Важливий етап пенсійної реформи. // Праця і зарплата. — 2007. — № 7. — С. 6.
7. Гнибіденко І. В. Пенсійна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи // Економіка України. — 2006. — № 4. — С. 4–11.
8. Зарічук О. Становлення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Вісник пенсійного фонду України. — 2004. — № 6. — С. 14.
9. Сандлер Д. Пенсійне реформування в сучасному світі // Соціальний захист. — 2005. — № 8. — С. 16.
10. Дзюба Л. Пенсійна реформа в контексті реформи заробітної плати // Вісник пенсійного фонду України. — 2005. — № 6. — С. 21.
11. Єршов І. Соціальний захист потребує реформ // Соціальний захист. — 2005. — № 6. — С. 50.
12. Сандлер Д. Пенсійне реформування в сучасному світі // Соціальний захист. — 2005. — № 8. — С. 18.
13. Сандлер Д. Пенсійне реформування в сучасному світі // Соціальний захист. — 2005. — № 8. — С. 20.

Анотації

***Лопаків В. С.* Реформирование пенсионного обеспечения Украины в современных условиях.**

Работа посвящена раскрытию построения в Украине трехуровневой системы пенсионного обеспечения и создания основ ее реформирования. Предоставляются конкретные рекомендации относительно совершенствования пенсионного обеспечения.

***Lopakov V. S.* The reforms of pension maintenance in modern Ukraine.**

This work is devoted to exposition of construction of the three-level system of the pension maintenance and creation of bases of its reformation in Ukraine. Concrete recommendations in relation to perfection of the pension maintenance are given.